

Резніченко Г. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-6386-4154

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз кримінально-виконавчих засад адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Досліджено правову природу адміністративного нагляду як міжгалузевого інституту, що поєднує елементи кримінально-виконавчого та адміністративного права, а також визначено його місце у системі заходів постпенітенціарного впливу. Розкрито особливості правового статусу осіб, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд, та охарактеризовано підстави, порядок і умови його застосування.

Особливу увагу приділено ролі кримінально-виконавчих установ у формуванні підстав для встановлення адміністративного нагляду, зокрема через оцінку поведінки засуджених, ступеня їх виправлення та наявності ознак стійкої криміногенної налаштованості. Проаналізовано проблемні питання розмежування понять «злісне порушення порядку відбування покарання» та «вперто не бажає стати на шлях виправлення». З'ясоване місце поняття «вперто не бажає стати на шлях виправлення», як критерію, що впливає на прийняття рішення щодо доцільності застосування адміністративного нагляду.

Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення критеріїв визначення ступеня виправлення засудженої особи, зокрема «вперто не бажає стати на шлях виправлення». Такий підхід має стимулювати сумлінну поведінку засудженої особи, оскільки з перших днів перебування у місцях позбавлення волі вона матиме взірець тої поведінки, яка є необхідною для кожного окремого випадку змін в умовах відбування позбавлення волі. Відсутність таких критеріїв, усуває можливість адміністрації кримінально-виконавчої установи визначити ступінь виправлення засудженого. Фактично, підставою для встановлення адміністративного нагляду за пунктом «б» ст.3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», виступає лише засудження особи до покарання у виді позбавлення волі за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину або засудження два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини.

Ключові слова: адміністративний нагляд, кримінально-виконавче право, ресоціалізація, поведінка засуджених, позбавлення волі.

Reznichenko H. S. Criminal-executive principles of administrative supervision over persons released from places of deprivation of liberty

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the criminal-executive principles of administrative supervision over persons released from places of deprivation of liberty. The legal nature of administrative supervision as an interdisciplinary institution combining elements of criminal-executive and administrative law is investigated, and its place in the system of post-penitentiary impact measures is also determined. The features of the legal status of persons subject to administrative supervision are disclosed, and the grounds, procedure, and conditions for its application are described.

Particular attention is paid to the role of penal institutions in forming the grounds for establishing administrative supervision, in particular through assessing the behavior of convicts, the degree of their correction, and the presence of signs of persistent criminogenic disposition. The problematic issues of distinguishing the concepts of “malicious violation of the order of serving a sentence” and “stubbornly unwilling to embark on the path of correction” are analyzed. The place of the concept of “stubbornly unwilling to embark on the path of correction” as a criterion influencing the decision-making on the appropriateness of applying administrative supervision is clarified.

The need for legislative consolidation of criteria for determining the degree of correction of a convicted person, in particular «stubbornly unwilling to embark on the path of correction,» is substantiated. This approach should stimulate conscientious behavior of the convicted person, since from the first days of his stay in places of deprivation of liberty he will have a model of the behavior that is necessary for each individual case of changes in the conditions of serving imprisonment. The absence of such criteria eliminates the possibility of the administration of the penal institution to determine the degree of correction of the convicted person. In fact, the basis for establishing administrative supervision under paragraph «b» of Article 3 of the Law of Ukraine «On Administrative Supervision of Persons Released from Places of Deprivation of Liberty» is only the conviction of a person to imprisonment for committing a serious or especially serious crime or being sentenced to imprisonment two or more times for intentional crimes.

Key words: administrative supervision, criminal enforcement law, resocialization, behavior of convicts, imprisonment.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем сучасної кримінально-виконавчої політики є забезпечення ефективної ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та запобігання рецидивній злочинності. У цьому контексті особливого значення набуває адміністративний нагляд як форма державного контролю за поведінкою таких осіб після їх звільнення. Попри значну роль цього інституту, його правова природа та місце у системі кримінально-виконавчих правовідносин залишаються дискусійними.

Проблематика адміністративного нагляду та постпенітенціарного впливу досліджувалася у працях Конопельського В.Я., Богатирьова І.Г., Шкути О.О., Меркулової В.О., Грищенко О.А., Левченко Ю.О. які звертають увагу на його превентивну спрямованість, а також на необхідність забезпечення балансу між інтересами суспільства та правами людини. Водночас у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення співвідношення адміністративного нагляду та кримінально-виконавчого права, що обумовлює актуальність подальших досліджень.

Метою статті є комплексний аналіз кримінально-виконавчих аспектів адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також визначення напрямів удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-виконавчі аспекти адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, становлять важливий елемент системи постпенітенціарного впливу держави на поведінку таких осіб. У сучасних умовах розвитку кримінально-виконавчої політики адміністративний нагляд розгляда-

ється не лише як засіб превенції рецидивної злочинності, але й як інструмент забезпечення поступової ресоціалізації осіб, які відбули покарання.

З позицій кримінально-виконавчого права адміністративний нагляд є своєрідним продовженням реалізації функцій держави у сфері виконання кримінальних покарань. Його зміст полягає у встановленні певних обмежень та обов'язків для піднаглядної особи, а також у здійсненні контролю за дотриманням таких обмежень.

Пункт «б» статті 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 № 264/94-ВР [1] передбачає встановлення адміністративного нагляду за особами, яких засуджені два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства. Проте ні у Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», ні у Кримінально-виконавчому кодексі України, як нормативно-правовому акті, який встановлює правила поведінки із засудженими [2], не надається тлумачення терміну «вперто не бажають стати на шлях виправлення». Проте це поняття є ключовим для встановлення адміністративного нагляду за такою категорією засуджених.

Аналіз кримінально-виконавчого законодавства, дає можливість стверджувати, що законодавець використовує і надає тлумачення лише поняттю «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання», розуміючи під цим: «вживання спиртних

напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства; систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб» [2].

Проте виникає питання: чи можна ототожнювати поняття «вперто не бажають стати на шлях виправлення» та «злісне порушення порядку відбування покарання», чи можна вважати наявність декількох стягнень проявом відсутності бажання стати на шлях виправлення. Для того, щоб визначитися із цими питаннями, спочатку з'ясуємо зміст поняття «виправлення».

У статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплено поняття «виправлення». Законодавець вважає, що це «процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки» [2]. Як справедливо зазначає М. В. Романов, такі елементи виправлення, як позитивні зміни, що повинні відбутися в особистості засудженого, а також готовність до самокерованої правослухняної поведінки не можуть бути регламентовані нормативними актами. Ці елементи перевіряються і мають цінність саме в соціальній та психологічній площині. Позитивні зміни в особистості засудженого – це психологічна категорія, а готовність до правослухняної самокерованої поведінки має сенс у соціальному аспекті [3, с. 190-198]. Вдалою є теза висловлена І. С. Яковець стосовно того, що поведінка є практично єдиним критерієм, за яким оцінюється ступінь відповідності дій людини вимогам, що пред'являються до неї з боку суспільства, і рівень готовності особи вести із цим суспільством конструктивний діалог [4, с. 133]

Незважаючи на те, що «виправлення» є міжгалузевим поняттям, яке використовується у кримінальному та кримінально-виконавчому праві, чітких критеріїв визначення оцінки «виправлення засудженого» не вироблено. Над цією проблемою протягом бага-

тьох років працювали вітчизняні науковці, але досі жоден підхід не визнаний дієвим і універсальним. Незважаючи на численні дослідження. До теперішнього часу показниками виправлення засудженого є сумлінна поведінка, ставлення до праці та навчання.

Закон не визначає ні якісних, ні кількісних показників сумлінного ставлення засудженої особи до праці, сумлінної поведінки. Уважається правильною позиція професора В. О. Меркулової, яка багато років досліджує жіночу злочинність, стосовно того, що до засуджених жінок, які «сумлінно ставляться до праці», «сумлінно поведуться» можна відносити навіть тих, які протягом року мали два і більше стягнень за порушення вимог щодо організації праці, режиму відбування призначеного покарання, за умови, що це незначні правопорушення, які не визначені законом як злісні [5, с. 197]. Це твердження може бути застосоване і до засуджених чоловіків.

Тож тільки законодавче визначення якісних та кількісних характеристик усіх визначених у кримінальних, кримінально-виконавчих нормах понять (сумлінна поведінка, порушник режиму, злісний порушник режиму) надасть можливість чітко визначати в правозастосуванні ті юридичні наслідки, які пов'язані з певним ступенем виправлення, в тому числі і для встановлення підстав для адміністративного нагляду. Вони мають відрізнятися не лише строком відбутого покарання, але й конкретними показниками життєдіяльності засудженої особи під час відбування позбавлення волі. Такий підхід має стимулювати сумлінну поведінку засудженої особи, оскільки з перших днів перебування у місцях позбавлення волі вона матиме взірць тої поведінки, яка є необхідною для кожного окремого випадку змін в умовах відбування позбавлення волі. Засуджений має для себе вирішити доцільність та можливість досягнення такої перспективи, яка за законами педагогіки має бути найближчою, середньою та далекою, проте реальною, як такою, що надає суттєве покращання правового стану особи, залежно від відбутого покарання та поведінки.

У зв'язку із зазначеним особливою актуальності набувають критерії визначення ступеня виправлення. Зазвичай серед різних оцінок

діяльності виправних установ розглядається стан досягнення визначеної кримінальним законом мети покарання – виправлення засудженого, що передбачає такий результат дії кримінального покарання, заходів виховного впливу під час його відбування, коли особа повертається в суспільство і веде правослукняне життя. Складність досягнення цієї мети у місцях позбавлення волі, прогнозів стосовно того, чи дійсно звільняється з установи виправлена особа, стан відсутності ефективної системи критеріїв визначення ступеня досягнення цієї мети становить правову прогалину.

Аналізуючи зміст ст.133 Кримінально-виконавчого кодексу України, можна зробити висновок про те, що злісне порушення порядку відбування покарання слід розглядати як юридично визначену форму протиправної поведінки засудженого, що характеризується систематичністю або грубістю порушень встановленого режиму, наявністю вини у формі умислу та, як правило, фіксується через конкретні дисциплінарні проступки, перелік яких прямо визначений кримінально-виконавчим законодавством. Важливою ознакою такого порушення є його формалізований характер: воно встановлюється адміністрацією установи виконання покарань на підставі конкретних фактів поведінки, що підлягають документуванню та правовій оцінці.

Натомість «вперте небажання стати на шлях виправлення» має більш оціночний і комплексний характер. Це поняття відображає не лише окремі акти поведінки, а загальну спрямованість особистості засудженого, його ставлення до вимог режиму, праці, навчання, участі у виховних заходах та соціально корисної праці. Воно не обмежується наявністю конкретних дисциплінарних проступків, а охоплює стійку негативну установку особи, що проявляється у тривалому ігноруванні можливостей для виправлення, відмові від виконання обов'язків та демонстративному небажанні змінювати свою поведінку.

Ключова відмінність між цими поняттями полягає у їх правовій природі та функціональному призначенні. Злісне порушення є конкретною підставою для застосування заходів дисциплінарного впливу або зміни виду виправної установи, тоді як вперте небажання стати на

шлях виправлення виступає характеристикою особи засудженого, яка враховується при вирішенні питань щодо можливості пом'якшення умов відбування покарання, застосування умовно-дострокового звільнення або встановленні адміністративного нагляду.

Отже, якщо злісне порушення порядку відбування покарання фіксує окремі, хоча й суттєві, прояви протиправної поведінки, то уперте небажання стати на шлях виправлення відображає системну антисоціальну орієнтацію особи, що має більш глибокий зміст і значення для оцінки перспектив її ресоціалізації. Саме тому ототожнення цих понять є методологічно помилковим і може призвести до неправомірного застосування норм кримінально-виконавчого законодавства. Приймаючи до уваги різний зміст цих понять, стає очевидним наскільки необхідне чітке законодавче закріплення критеріїв визначення ступеня виправлення засудженої особи і, в тому числі, критеріїв визначення «вперто не бажає стати на шлях виправлення».

Відсутність таких критеріїв у кримінально-виконавчому законодавстві, призводить до неповного дотримання підстав для встановлення адміністративного нагляду. Оскільки адміністрація кримінально виконавчої установи не має чітких критеріїв для доведення факту «вперто не бажають стати на шлях виправлення», то фактично підставою для встановлення адміністративного нагляду за пунктом «б» ст.3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» буде виступати лише кримінально-правова підстава у виді засудження особи до покарання у виді позбавлення волі за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину або засудження два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини.

Висновки. Отже тільки законодавче закріплення чітких критеріїв поведінки особи, яке буде доводити, що засуджений «не встав на шлях виправлення» та закріплення цих критеріїв на законодавчому рівні дасть можливість у подальшому визначати об'єктивні підстави для встановлення адміністративного нагляду, відповідно до пункту «б» Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
3. Романов М. В. Виправлення засуджених до позбавлення волі як результат діяльності системи виконання кримінальних покарань. *Проблеми злочинності*: республік. міжвід. наук. зб. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 9. С. 190–198.
4. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. 768 с.
5. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія / Валентина Олександрівна Меркулова. Вид. 2-е. Одеса, НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026